

УДК 330.3.339.9. 341.3

**ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА  
НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ****Дугінець Г.В., к.е.н.***E-mail: a.duginets@yandex.ru**Київський національний торговельно-економічний університет***Косячевська С.М., к.е.н.***E-mail: s.n.k72@ukr.net**ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»*

В статті наведено результати дослідження інформаційних війн як інструменту впливу на національний суверенітет країни. Визначено, що на тлі сучасної інформаційної революції провідні держави світу активно реалізують завдання створення й удосконалювання нелетальних систем ураження супротивника із використанням спеціальних сил і засобів інформаційно-психологічного впливу на національний суверенітет країни. Розглянуто основні методи визначення рівня розвитку інформаційної економіки. Визначено, що створення єдиного світового інформаційного простору неминуче вимагає уніфікації інформаційних і телекомунікаційних технологій усіх країн - суб'єктів інформаційного співтовариства. В результаті проведеного аналізу відкритих джерел визначено 4 етапи розвитку теорії інформаційної війни. Отримано висновок, що домінування інформаційної складової в структурі сучасної цивілізації спричинило переміщення конфліктної логіки з мілітарної в інформаційну сферу та сферу бізнесу і комерції, і це надало якісно нових характеристик геостратегічному протиборству між провідними державами світу за досягнення переваги у світовому інформаційному просторі. Все це робить сучасні інформаційні війни чинників негативного впливу на національний суверенітет країни, в бік якої вони спрямовані.

**Ключові слова:** інформаційні війни, стратегія розвитку, економічний суверенітет, інноваційний розвиток

UDC 330.3.339.9.341.3

**INFORMATION WARS AS AN INSTRUMENT OF INFLUENCE ON  
NATIONAL SOVEREIGNTY UNDER GLOBALIZATION CONDITIONS****Duginets G.V., PhD in Economics***E-mail: a.duginets@yandex.ru**Kyiv National University of Trade and Economics***Kosiachevska S.M., PhD in Economics***E-mail: s.n.k72@ukr.net**Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture*

The paper presents the results of the study of information warfare as an instrument of influence on national sovereignty. It is determined that in the context of modern

information revolution the leading countries actively create, improve and implement means of non-lethal destruction of enemy forces through utilizing special measures and informational-psychological impact on national sovereignty. The basic methods for determining the development level of the information economy are examined. It is determined that creating a single global information space inevitably requires unification and standardization of information and telecommunication technologies of all countries – subjects of the informational community. The analysis of open sources identified 4 development stages of the information warfare theory. The study concluded that the dominance of the information component in the structure of modern civilization has caused displacement of the conflict from the military sphere into the areas of information, business and commerce, which created qualitatively new aspects to the geostrategic confrontation between major countries of the world for gaining advantage in the global information space. This makes modern information warfare a negative factor that affects the national sovereignty of the countries, against which it is waged.

**Keywords:** information warfare, strategy development, economic sovereignty, innovative development

**Актуальність проблеми.** Кінець ХХ століття – це період становлення інформаційного суспільства, яке значною мірою пов'язано із розвитком інформаційних систем, глобалізацією інформаційних процесів, які привертають увагу до нових аспектів національного суверенітету країни, а саме до інформаційного та електронного суверенітетів. Саме в цих умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів у Європі все більшої значущості набувають різноманітні аспекти національного суверенітету окремих держав, збереження їхньої особливої культури, традицій, національних надбань у багатьох сферах соціального буття. У цьому контексті особливої гостроти набувають проблеми теоретичного осмислення та практичного впровадження стратегії різних форм інформаційного протиборства, інформаційних війн та воєнно-інформаційної безпеки у різноманітних контекстах конфліктного розвитку світової спільноти. Це обумовлено інтенсифікацією процесів обігу інформації у внутрішній та зовнішній сферах соціальних та міждержавних відносин, а також станом економічної науки та практики, який демонструє невизначеність змісту категорії «інформації війни», конфліктність її співвідношення із такими сучасними поняттями та явищами як «свобода інформації», «інформаційна безпека» та «національний суверенітет».

**Аналіз останніх наукових досліджень.** Проблематика зовнішніх інформаційних впливів та інформаційних аспектів забезпечення національної безпеки та суверенітету держави вивчалась у працях низки зарубіжних та вітчизняних дослідників: В. Бондаренка, Дж. Брауна, О. Вусатюка, Г. Джоветта, Д. Дубова, С. Кара-Мурзи, О. Литвиненка, А. Манойла, С. Недбаєвського, М. Ожевана, В. Петрика, Г. Почепцова.

Проблематиці інформаційно-психологічного протиборства та інформаційних війн, а також питанням взаємодії органів державного і військового управління присвячені праці Л. Артюшина, М. Варія, С. Дмитрова, В. Корендовича, В. Королька, В. Криська, В. Лісічкіна, О. Литвиненка, С. Мосова, Г. Перепелиці, Г. Почепцова, С. Расторгуєва, В. Толубка. Утім, у наукових працях вітчизняних вчених відсутнє системне опрацювання проблематики дослідження інформаційних війн як інструменту впливу на національний суверенітет країни в умовах глобалізації.

**Метою роботи** є визначення впливу сучасних інформаційних війн на економічний суверенітет країни.

**Викладення основного матеріалу дослідження.** На тлі сучасної інформаційної революції у світовій практиці міждержавних відносин відбувається послідовна трансформація війни або збройного протистояння класичного типу у війни або протистояння неklasичного типу. Поступово відходить у минуле образ війни як збройного летального протиборства із чисельними людськими жертвами. Натомість отримуємо образи іншої «війни» - нанотехнологічної, психологічної, інформаційної, консцієнтальної (війна світоглядів або типів свідомості) і війни преємптивної («трансформація націй»; заповнення «вакууму безпеки» тощо).

Звичною стала практика інформаційно-психологічного протиборства (боротьби і/або війни), яка за суттю перетворилася на самостійний напрям зовнішньої політики розвинених держав.

Водночас, провідні держави світу активно реалізують завдання створення й удосконалювання нелетальних систем ураження супротивника із використанням спеціальних сил і засобів інформаційно-психологічного впливу на національний суверенітет країни. Добре відомо, що в процесі подальшої глобалізації і домінування інформаційної складової в структурі сучасної цивілізації істотно й невинно ускладнюватиметься зміст і характер війн. Цілком природно, що це зумовить помітні зміни у підходах щодо зміцнення національного суверенітету.

Сьогоднішні технології дозволяють досить легко створювати фальшиву інформацію або фальсифікувати існуючу інформацію, що робить інформаційну війну найбільш ефективною в сучасних умовах. Війни можуть виграти на полі бою, а програтися у свідомості людей. Інформаційні війни супроводжують всю історію людства. Спочатку вони були релігійними й ідеологічними, причому для боротьби з носіями чужих поглядів застосовувалися всі види репресій. Зараз це вже високотехнологічні війни. Які спрямовані на руйнування національної ідентичності - від насаджування нових стандартів життя, до посягань на національний суверенітет.

Слід зазначити, що найбільш вразливим місцем сучасних складних систем стають процеси прийняття рішень. Саме тому інформація як така поступово почала змінювати свій статус. Вона стала переходити від сили, що допомагала в бою, в силу основну, яка і вирішує результат війни. На сучасному етапі розвитку цивілізації інформація відіграє ключову роль у функціонуванні суспільних і державних інститутів і в житті кожної конкретної людини. Процес інформатизації розвивається настільки стрімко і найчастіше непередбачено, що можна однозначно говорити, що людство починає усвідомлювати її соціальних, суспільних, політичних, економічних, військових та інших можливих наслідків. Глобальна інформатизація веде до створення єдиного світового інформаційного простору, у рамках якого провадиться нагромадження, обробка, збереження й обмін інформацією між суб'єктами цього простору - людьми, організаціями, державами. Цілком зрозуміло й очевидно, що можливості швидкого обміну політичною, економічною, науково-технічною, спеціальною й іншою інформацією, застосування нових інформаційних технологій в усіх сферах громадського життя і, особливо, у виробництві і управлінні є безсумнівним благом для людства. Але подібно тому, як швидке промислове зростання створило загрозу екології землі, а успіхи ядерної фізики зумовили небезпеку ядерної війни, й інформатизація може стати джерелом ряду серйозних проблем планетарного масштабу.

Однак необхідний рівень інформатизації може бути досягнуто лише в суспільстві з високим науково-технічним і промисловим потенціалом і достатнім культурно-освітнім рівнем різних шарів населення окремих країн. У світовий інформаційний простір входять тільки найбільш розвинені і відповідно підготовлені країни. Держави, що не мають таких передумов усебічного розвитку, усе далі відсуваються на узбіччя

соціального і технічного прогресу і стають як би «вічними маргіналами цивілізації». Уже тепер подібна нерівномірність загрожує протистоянням розвинутих країн і іншого світу, погрозою нестабільністю та виникнення нових сутичок і конфліктів.

Для визначення рівня розвитку інформаційної економіки застосовуються різні методи. За методологією Всесвітнього банку розраховується індекс економіки знань який використовується для оцінки ефективності використання країною знань з метою її економічного і соціального розвитку, та індекс знань – для оцінки здатності країни створювати, приймати і поширювати знання [1]. Індекс економіки знань KEI – це середнє значення чотирьох індексів (економічного і інституційного режиму, освіти, інновацій та інформаційних технологій і комунікацій), а індекс знань KE, – середнє значення трьох індексів (окрім індексу економічного й інституційного режиму). Ця методологія оцінки рівня інформатизації економіки дозволяє порівнювати окремі показники різних країн, а також середні показники, що характеризують групу країн. Україна посідає 56 місце у рейтингу серед 146 досліджуваних країн світу, причому порівняно з попереднім періодом Україна втратила у рейтингу дві позиції. Якщо характеризувати складові індексу економіки знань, то слід визнати досить низькі значення індексу економічного режиму та індексу інформаційних і комунікаційних технологій, що є нижчими за середнє значення. Проте Україна має досить високий індекс освіти – 8,26.

Ще одним показником інформаційної економіки є індекс мережевої готовності NRI Всесвітнього економічного форуму (WEF) [2], за яким темпи розвитку інформаційного суспільства наведено у табл 1. Серед країн першої десятки найвищі темпи розвитку мережевої готовності мали місце у Фінляндії, Сінгапурі та Нідерландах. Місце України в рейтингу вказує на відставання у темпах розвитку інформаційного суспільства та необхідність змін у державній політиці з поширення ІТ- інфраструктури (Україна за рік перемістилася з 75 на 73 місце).

*Таблиця 1. Індекс мережевої готовності NRI деяких країн світу*

Рейтинг	Країна	2013	2012	Рейтинг	Країна	2013	2012
1	Фінляндія	5.98	5.81	8	Данія	5.58	5.70
2	Сінгапур	5.96	5.86	9	США	5.57	5.56
3	Швеція	5.91	5.94	10	Тайвань, Китай	5.47	5.48
4	Нідерланди	5.81	5.60	.....			
5	Норвегія	5.66	5.59	54	Російська Федерація	4.13	4.02
6	Швейцарія	5.66	5.61	.....			
7	Велика Британія	5.64	5.50	73	<b>Україна</b>	<b>3.87</b>	<b>3.85</b>

Це підтверджується й глобальним інноваційним індексом (Global Innovation Index), який розраховується INSEAD[3] (Світова бізнес-школа) разом з WIPO [4] – Світовою організацією з інтелектуальної власності. IT-розвиток корелює з інноваційним розвитком, в якому Україна теж продовжує відставати від інших країн, навіть, від Тунісу (табл 2).

Індикатором розвитку інформаційного суспільства є також індекс IDI розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що визначається МСЕ [5]. Цей індекс свідчить, що Україна продовжує втрачати свої позиції, але посідає вищу за середню позицію в рейтингу серед 155 країн (табл. 3).

Таблиця 2. Глобальний інноваційний індекс GII деяких країн світу

	Глобальний інноваційний індекс, 2013		Глобальний інноваційний індекс, 2012	
	Індекс	Рейтинг	Індекс	Рейтинг
Швейцарія	66.59	1	68.2	1
Швеція	61.36	2	64.8	2
Велика Британія	61.25	3	61.2	5
Нідерланди	61.14	4	60.5	6
США	60.31	5	57.7	10
Фінляндія	59.51	6	61.8	4
Гонконг (Китай)	59.43	7	58.7	8
Сінгапур	59.41	8	63.5	3
Данія	58.34	9	59.9	7
Ірландія	57.91	10	58.7	9
...				
Російська Федерація	37.20	62	37.9	51
...				
Туніс	35.82	70	36.5	59
<b>Україна</b>	<b>35.78</b>	<b>71</b>	<b>36.1</b>	<b>63</b>

Таблиця 3. Індекс IDI розвитку інформаційно-комунікаційних технологій деяких країн світу

Країна	Рейтинг 2011	Індекс 2011	Рейтинг 2010	Індекс 2010	Рейтинг 2008	Індекс 2008
Республіка Корея	1	8,56	1	8,40	1	7,80
Швеція	2	8,34	2	8,23	2	7,53
Данія	3	8,29	4	7,97	7	7,12
Ісландія	4	8,17	3	8,06	3	7,46
Фінляндія	5	8,04	5	7,87	12	6,92
Нідерланди	6	7,82	9	7,61	5	7,30
Люксембург	7	7,76	7	7,78	4	7,34
Японія	8	7,76	13	7,42	11	7,01
Велика Британія	9	7,75	10	7,60	10	7,03
Швейцарія	10	7,68	8	7,67	9	7,06
Гонконг, Китай	11	7,68	6	7,79	6	7,14
...						
Росія	38	6,00	47	5,38	49	4,42
...						
Білорусь	46	5,57	52	5,01	58	3,93
...						
Тринідад і Тобаго	61	4,57	61	4,36	56	3,99
...						
<b>Україна</b>	<b>67</b>	<b>4,40</b>	<b>62</b>	<b>4,34</b>	<b>59</b>	<b>3,83</b>

Провідними країнами за індексом IDI залишаються: Корея, Швеція, Ісландія, Данія, Фінляндія та ін. Істотно підвищився рейтинг Японії та, навпаки, знизився у Гонконгу, Китаї, що, насамперед, пов'язано з темпами розвитку. Стабільність цих темпів демонструє Росія та Білорусь. Україна перейшла з 59 на 67 місце, незважаючи на незначне збільшення індексу. В той же час, за цим індексом Україна відноситься до розвинених країн (значення індексу яких коливається в межах 3,78–8,34), а отже, з кожним роком рівень інтегрованості України до світових інформаційних процесів зростає.

Слід зазначити, що створення єдиного світового інформаційного простору неминує вимагати уніфікації інформаційних і телекомунікаційних технологій усіх країн - суб'єктів інформаційного співтовариства. Це дає можливість могутнім індустріальним державам, насамперед, таким як США і Японія, значно підсилити свою політичну, економічну і військову перевагу за рахунок лідерства в інформатизації й у принципі здійснювати глобальний інформаційний контроль над світовим співтовариством і фактично нав'язувати свої правила гри в реальному житті. Зрозуміло також, що перспектива такої залежності і можливість втрати самобутньої самостійності викликають серйозне занепокоєння інших держав, суспільних інститутів і окремих громадян.

В сучасних умовах також несе загрозу інформаційно-культурна й інформаційно-ідеологічна експансія лідерів Заходу, здійснювана по світових телекомунікаційних мережах (наприклад, Internet) і через засоби масової інформації. Багато країн змушені вживати спеціальних заходів для захисту своїх співгромадян, своєї культури, традицій і духовних цінностей від далекого інформаційного впливу. Варто постійно пам'ятати про захист національних інформаційних ресурсів і збереженні конфіденційності інформаційного обміну по світових відкритих мережах. Цілком імовірно, що на цьому ґрунті можуть виникати політична й економічна конфронтація між державами, нові кризові ситуації в міжнародних відносинах. Тому в даний час інформаційна безпека, інформаційна війна й інформаційна зброя виявилися в центрі уваги.

Теоретики нерідко відносять до цього виду зброї широкий клас прийомів і способів інформаційного впливу на супротивника - від дезінформації і пропаганди до заходів радіоелектронної боротьби.

Універсальність, скритність, багатоваріантність форм програмно-апаратної реалізації, радикальність впливу, достатній вибір часу і місця застосування, нарешті, економічність роблять інформаційну зброю надзвичайна небезпечною, оскільки вона:

- легко маскується під засоби захисту, скажемо, інтелектуальної власності;
- дозволяє навіть вести наступальні дії анонімно, без оголошення війни.

Виходячи з аналізу існуючих досліджень, можна виділити ряд етапів розвитку теорії інформаційної війни. Слід відзначити, що в цій періодизації має місце постійна зміна теоретиків на практиків, а потім знову цей цикл повторюється, оскільки накопичений новий досвід потребує осмислення.

*Перший етап - початок дев'яностих ХХ ст.* Група вчених ВПС США, вивчаючи війни майбутнього, сформулювала вимоги до такої війни, підкреслюючи, що найслабшим місцем на полі бою залишиться мозок солдата.

*Другий етап - кінець дев'яностих ХХ ст.* Група вчених під керівництвом Дж. Аркілли, вперше фундаментально висвітлила проблеми інформаційної стратегії, кібервійни і мережевої війни, а також війни інформаційної.

*Третій етап - нульові роки.* На даному етапі спостерігалася істотна активність практиків-військових, які крім інформаційних операцій вже стали займатися і операціями впливу в інших сферах суспільного життя [6]. Сучасний стан західної навчальної літератури з питань інформаційних операцій характеризує ціла серія посібників, які були видані в США під редакцією австралійського вченого Л.Армістіда [7]. І це свідчить про лідируючі позиції США в теорії інформаційних війн.

*Четвертий етап - з 2010 р. по наш час.* Даний етап характеризується появою нового терміна - епістемологічна війна [8]. Причому епістемологія як дисципліна виникає в контексті розвідувальної роботи.

В цілому слід визнати, що за більш ніж двадцять років розвитку інформаційної сфери рівень війни знань, заданий в роботах минулого (наприклад, в цій), так і не був досягнутий. Але оскільки тоді описували далеку війну 2025 року, є ще час досягти намічених цілей. Причому тоді

говорили навіть не про війну знань (knowledge warfare), а про війну мудрості (wisdom warfare), тобто передбачався вихід на ще більш високий рівень, той, який у Аркілли (а задовго до нього у Вернадського) іменується ноосферою. Тобто це вже навіть не інформаційна, а «ноовойна». Імовірним прообразом її можна вважати холодну війну, оскільки перебудова, яка стала її результатом, замінила радянську картину світу на альтернативну. Так що і ноовойна вже була представлена на нашій території. І це те, про що ми говоримо, не як про війну інформаційної, а про смисловий.

Як наслідок, зростає роль соціальних наук. Причому деякі вчені дають вже таку диференціацію [9]: якщо друга світова війна була виграна за допомогою природних наук, то третя (холодна) - за допомогою наук соціальних. Тим більше, що сьогодні здійснюється перехід до ще одного інструментарію - операціям впливу [10]. А вони вже повністю знаходяться в сфері соціальних наук.

При цьому дослідники згодні, що на сьогодні немає єдиного академічного підходу до проблеми інформаційних воєн [11]. Виходить, що розширення практики поки не призвело до такого ж росту теорії. Майбутнє, ймовірно, лежить в поєднанні зусиль академічних працівників і військових. Британські вчені заклали в свої дослідження іншу базу: спрямованість не на зміну відносин, а на зміну поведінки. Вони наголошують на тому, що змінивши відносини, економічні суб'єкти не обов'язково прийдуть до зміни поведінки, тому метою має бути саме зміна поведінки. Чітка власна база дозволяє аналізувати і критикувати інформаційні кампанії інших, в даному випадку американців. Але й сама їх модель перебуває ще в стадії формування. І це зрозуміло, оскільки існує безліч факторів впливу.

Їх базовою позицією стало виділення трьох видів комунікації: інформаційної, відносною (залежить від відносин) і поведінкової. Остання якраз і спрямована на просування конкретного заздалегідь заданого поведінки. Як приклад вони наводять навіть президентську кампанію Обама «Change» («Зміни»). У соціальних медіа було запущено вірусне повідомлення, яке закликала прийти на ралі Обама, оскільки це дуже емоційно захоплююча дія. Таким чином це стало цікавим навіть для тих, хто не є його прихильником або любить сидіти вдома. І це змінило їх поведінку.

Інформаційна війна стала сьогодні в центрі політики, економіки та військової справи. «Мирні» застосування цього інструментарію давно вийшли за межі його військового використання. Прийняття рішень існує в усіх областях і в разі конкурентного зіткнення починається боротьба за єдність одного рішення і проти рішень альтернативних.

Одним з яскравих прикладів інформаційної війни з економічним піддеком (на додаток до політичного) стала інформаційна війна 2012 про проведення в Україні Чемпіонату Європи з футболу. Перед початком Євро-2012 Україна отримала цілий ряд негативних публікацій у західній пресі, які застерегували туристів від відвідування футбольного чемпіонату в Україні.

Якщо у випадку економічних воєн велику роль відіграють корпоративні цілі, які іноді одночасно намагається захищати державу (наприклад, інтереси «Газпрому» у разі економічної війни з Україною захищає російський державний апарат і підлеглі йому федеральні канали), то інформаційні війни в соціальній сфері, які можуть міняти цінності суспільства, ведуться виключно державами. Досить згадати перебудову, яка повністю змінила і політичний, і економічний, і соціальний лад країни. Але використовувала при цьому майже виключно інформаційні механізми.

В якості основного інструменту захисту в разі інформаційних воєн слід відзначити наявність в країні інформаційного суверенітету, який дозволяє самостійно і незалежно визначати внутрішні і геополітичні національні інтереси в цифровій сфері; вести самостійну внутрішню і зовнішню інформаційну політику; розпоряджатися власними інформаційними ресурсами, формувати інфраструктуру національного інформаційного простору; гарантувати електронну та інформаційну безпеку держави.

**Висновки.** Ураховуючи викладене вище можна зробити висновок, що домінування інформаційної складової в структурі сучасної цивілізації спричинило переміщення конфліктної логіки з мілітарної в інформаційну сферу та сферу бізнесу і комерції, і це надало якісно нових характеристик геостратегічному протиборству між провідними державами світу за досягнення переваги у світовому інформаційному просторі. Все це робить сучасні інформаційні війни чинників негативного впливу на національній суверенітет країни, в бік якої вони спрямовані.

Отже захист національного інформаційного простору України та відповідно її національного суверенітету від спеціальних інформаційних операцій у сучасних умовах неможливо забезпечити, спираючись на парадигму паритету через принципову недосяжність останнього. Це змушує звертатися до асиметричних видів інформаційного впливу, тобто ефективною у довготривалому плані стратегією захисту в інформаційних війнах може бути лише стратегія створення власного інформаційного суверенітету. Проте її впровадження вимагає передусім наявності висококваліфікованих кадрів та значних фінансових і матеріальних ресурсів.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The informative site of the World bank (2013), «KEI and KI Indexes (КАМ 2012)», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM\\_page5.asp](http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM_page5.asp)
2. The Networked Readiness Index 2013 - World Economic Forum. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www3.weforum.org/docs/GITR/2013/GITR\\_Overall\\_Rankings\\_2013.pdf](http://www3.weforum.org/docs/GITR/2013/GITR_Overall_Rankings_2013.pdf).
3. The Business School for the World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.insead.edu](http://www.insead.edu).
4. World Intellectual Property Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int>.
5. Измерение информационного общества, 2012, МСЭ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/material/2012/MIS2012-ExecSum-R.pdf>
6. Influence warfare. How terrorists and governments fight to shape perceptions in a war of ideas. Ed. by J.J.F. Forest. — Westport — London, 2009
7. Armistead L. Information operations matters. Best practices. — Washington, 2010
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geopoliticraticus.wordpress.com/2010/10/23/epistemological-warfare/>
9. Frank A.B. Pre-conflict management tools: winning the peace. — Washington, 2005
10. Vandomme R. From intelligence to influence: the role of information operations. — Toronto, 2010
11. Armistead L. Information operations matters. Best practices. — Dulles, 2010